

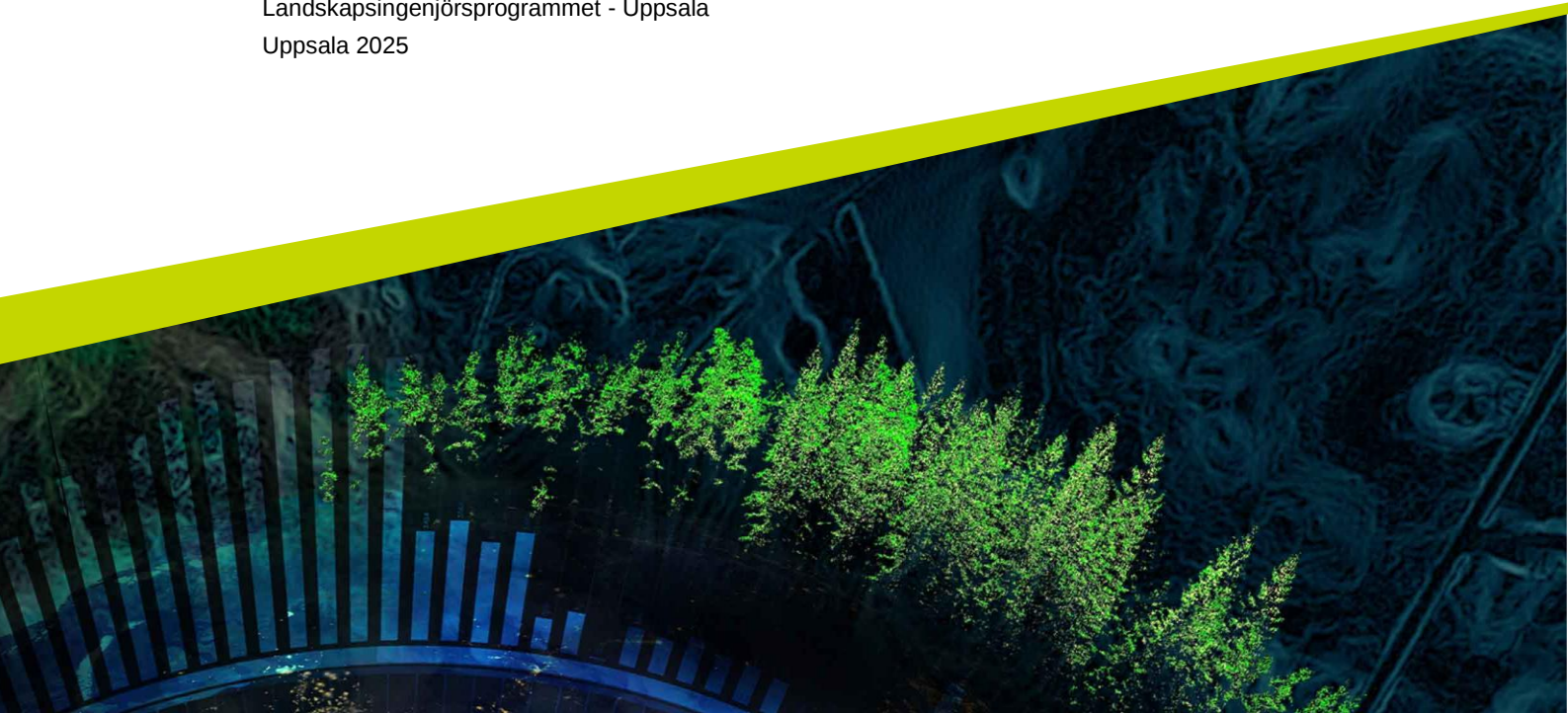

Observatorieparken i Uppsala

Identifiering av kulturhistoriska gröna värden

Zsafia Kosztyu

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsingenjörsprogrammet - Uppsala
Uppsala 2025

Observatorieparken i Uppsala. Identifiering av kulturhistoriska gröna värden

Observatoripark in Uppsala. Identification of cultural-historical green values

Zsafia Kosztyu

Handledare: Bodil Dahlman, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Mattias Qviström, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp
Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kurskod: EX1004
Program/utbildning: Landskapsingenjörsprogrammet - Uppsala
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2025
Upphovsrätt: Alla bilder används med erforderliga tillstånd.
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>
Nyckelord: offentliga parker, kulturminne, historiska parker

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institution för stad och land
Avdelningen för landskapsarkitektur

Förord

Det här arbetet påbörjades tillsammans med kurskamrat som valde att inte slutföra arbetet och arbetet färdigställdes senare på egen hand. De delarna som gjordes tillsammans är delvis inledningen, arkivsökning efter parkens historia, platsbesök och sammanställningen av resultaten, det vill säga tabellerna av Observatorieparkens kulturhistoriska värden.

Sammanfattning

Parker kan upplevas som självklara beståndsdelar i dagens samhälle, men det finns skillnader mellan olika parker. Vissa parker är mer betydelsefulla ur en kulturhistorisk synpunkt och kan därmed bli byggnadsminnesförklarade. Dessa parker kan bland annat förmedla kunskap om historiska epoker och människan är i behov av dessa berättelser för att tolka sin förflutna. Inom Uppsala kommun finns det 42 parker varav 27 tas upp i en sammanställning som anses vara intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Observatorieparken däremot tas inte upp trots att parken är byggnadsminnesförklarad. Tillsynsansvaret för Observatorieparken ligger på Länsstyrelsen, men deras beskrivning redogör dock inte om parken skulle ha några kulturhistoriska värden. Syftet med arbetet är att ta reda på parkens historia, och att undersöka hur Observatorieparkens kulturmiljövärden kan inventeras och bedömas. Detta görs genom en sammanställning av parkens historia utifrån bland annat arkivstudier, ett platsbesök och genom att använda analysmetoden *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Resultatet visar att Observatorieparkens placering var ej slumpmässig. En anledning till parkens placering var tillgången till fast berggrund. Astronomiprofessorn Gustav Svanberg var aktiv i både planeringen och anläggningen av byggnaden och parken. Han nämner i sin bok några detaljer om parken, men en mer sammanfattad helhetsbeskrivning saknas i dagens läge. Ur analysen framkommer det att parken besitter en del olika värden som kan vara intressanta ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Det finns därmed indikationer på att parken skulle kunna vara mer värd ur ett kulturhistoriskt perspektiv än vad Länsstyrelsen beskriver, dock skulle man behöva vara sakkunnig inom ämnet och utföra jämförelseanalyser för att kunna fastställa något sådant.

Nyckelord: offentliga parker, kulturminne, historiska parker

Abstract

Parks can feel like obvious components in today's society, but there are differences between them. Some parks are more meaningful from a cultural and historical point of view, and can therefore be granted status as a cultural-historical building or environment. These parks can among other things tell stories about the past, and people need these stories. Within Uppsala County there are 42 parks of which 27 are brought up in a list as interesting in a culturally significant way, where Observatorieparken isn't mentioned even though it is a cultural-historical environment. The supervisory responsibility for Observatorieparken is Länsstyrelsen, and according to Länsstyrelsen's description the park does not have any cultural or historical significance. The objective of this thesis is to find out about the park's history, and to research how Observatorieparken's cultural environmental significance can be inventoried and assessed. This is done via a compendium of the park's history according to archival studies, a site visit and by using the analyzing method "Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling". The result shows that the placement of Observatorieparken wasn't coincidental. The reason for the park's location was the bedrock. The professor of astronomy Gustav Svanberg was active in both the planning and the realization of the buildings and the park. Svanberg gave some details about the park, but there lack a more summarized overall description of the park. It is evident in the analysis that the park possesses several valued objects that can be deemed as interesting from a cultural-historical perspective. Thereby there are indicators that the park could be more valuable from a cultural-historical perspective than what Länsstyrelsen describes.

although you'd likely need to be an expert within the subject and conduct comparative analysis in order to establish anything akin.

Keywords: public parks, cultural heritage, historic parks

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	7
Figurförteckning	8
1. Inledning	10
1.1 Syfte och frågeställning	14
1.2 Avgränsningar	14
1.3 Metod och material	15
2. Teoretisk bakgrund	18
Begrepp och ordförklaring	19
2.1 19	
3. Resultat	21
3.1 Observatorieparkens historia	21
3.2 Observatorieparken idag	31
3.3 Observatorieparkens kulturhistoriska värden	33
Diskussion	38
Referenser	42

Tabellförteckning

Tabell 1. Översikt i form av tabell över delvärden och det som matchar i Observatorieparken. Tabellen är från Stockholm Stadsmuseum, (Byggnadshistorisk Rapport 2011:4, Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling).	33
Tabell 2. Översikt i form av tabell över delvärden och det som matchar i Observatorieparken. Tabellen är från Stockholm Stadsmuseum, (Byggnadshistorisk Rapport 2011:4, Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling).	35

Figurförteckning

Figur 1. Översiktlig karta över Uppsala, Observatorieparksens placering är markerad med blå cirkel. Illustration: Zsafia Kosztyu, © Lantmäteriet.....	11
Figur 2. Bild över den befintliga informationsskylten som finns idag (år 2022) i Observatorieparksen. Foto:Zsafia Kosztyu	12
Figur 3. Karta över Uppsala där den orange streckade linjen visar den gröna stråket som löper genom staden där Observatorieparksen är en del av. Observatorieparksen är markerad med röd cirkel. Illustration: Zsafia Kosztyu. Google maps.	13
Figur 4. Karta öfver staden Upsala med dertill lydande ego: på föranstaltande af Committéen för undersökning af grunderna till städernas beskattning, efter vederbörligt förordnande år 1858 af Gustaf Ljunggren. Ingenjör i Kongl. General Landtm. Kontoret. © Lantäteriet Den röda cirkeln markerar Observatorieparksen	23
Figur 5. Uppsala från norr, 1860-tal. Henri Osti's fotografiateljéer. Den röda pilen pekar på Observatoriet.	24
Figur 6. Observatorieum i Uppsala, ca 1860. Eric Österlund.....	25
Figur 7. År 1868 karta över Uppsala. Den högra bilden är in zoomad och är en del av den vänstra kartan. © Lantmäteriet	25
Figur 8. År 1889 karta över Uppsala eller som på den tiden skrevs, Upsala. Pilen pekar mot norr. Den nedre bilden är inzoomad och är en del av den större kartan ovan. © Lantmäteriet	26
Figur 9. Kvinna vid Observatorieparksen, Uppsala 1921. Fotograf: Okänd. Upplandsmuséet.....	27
Figur 10. År 1925 karta över Uppsala. Den högra bilden är inzoomad och är en del av den större kartan. © Lantmäteriet.	28
Figur 11. Förslag till stadsplan 1958 Stadsarkivet. Pilen visar var en rad av studentbostäder är planerade att byggas. Den röda ringen markerar Observatoriebyggnaden.	28
Figur 12. Flygfoto över Uppsala år 1965. © Lantmäteriet.	29
Figur 13. Flygfoto över Uppsala år 1975. © Lantmäteriet.....	30
Figur 14. Flygfoto över Uppsala. © Lantmäteriet	30
Figur 15. Bild på gångvägar och vyn mot observatoriet från den nordöstra ingången. Foto Zsafia Kosztyu	31

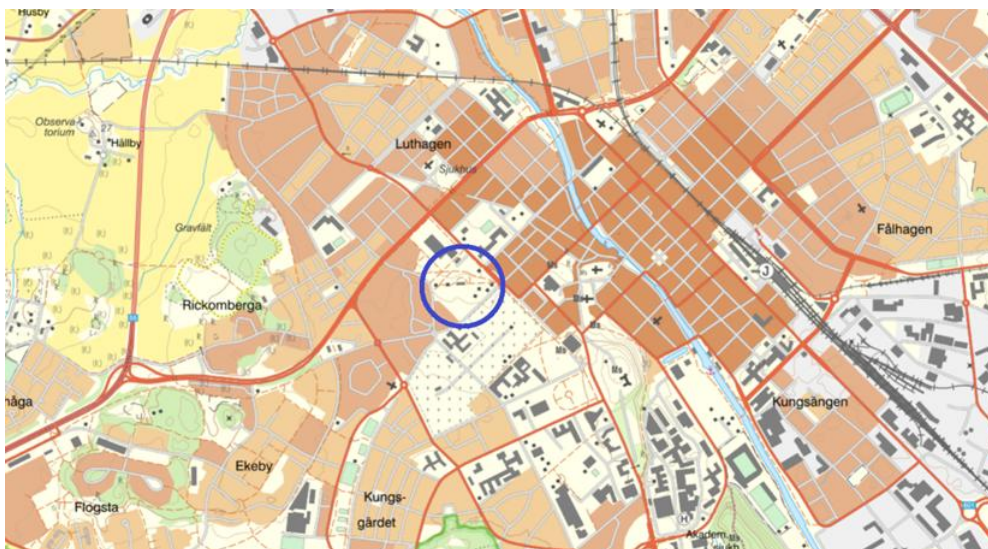
Figur 16. Foto på häckrader. Foto Zsafia Kosztyu	31
Figur 17. Bild på storvuxna granar. Foto: Zsafia Kosztyu	32
Figur 18. Foto på soluret till vänster. Handmålad bild av soluret sett ovanifrån till höger. Den gröna pilen visar vinkeln som fotot är taget och den lila pilen visar åt vilket håll Observatoriet ligger. Foto och illustration: Zsafia Kosztyu.....	32

1. Inledning

I det här kapitlet kommer Observatorieparken och dess kontext att presenteras. Sedan presenteras uppsatsens syfte och frågeställningen. Därefter redogörs avgränsningar för det här arbetet.

Parker och trädgårdar upplevs som självklara beståndsdelar i dagens samhälle, som ur olika perspektiv kan fylla olika behov och funktioner (Johansson 2021). Det finns dock skillnader mellan parker, där vissa kan vara mer betydelsefulla ur en historisk synpunkt och de blir därmed byggnadsminnesförklarade. Geijerstam (1998) redogör att dessa byggnadsminnesförklarade parker kan förmedla kunskap om historiska epoker och samhällsutveckling, vilket är av betydelse för människans förståelse av det förflutna. Vidare förklarar Geijerstam att erfarenheter av kulturarv kan berika individens liv genom att främja bildning, öka förståelsen för historiska sammanhang samt stärka anknytningen till det förflutna och ge en känsla av hemhörighet och identitet (ibid.).

Inom Uppsala kommun finns det 42 parker (Uppsala kommun 2011) varav 27 finns med i en lista som Uppsala kommun har tagit fram (Uppsala kommun 2014). I Uppsala kommuns sammanställning *Parkplan - Plankarta 4, Kulturhistoriskt intressanta parker och promenader* (2014) beskrivs 27 parker som ur ett kulturhistoriskt perspektiv intressanta och att dessa gröna värden ska tas tillvara (ibid.). Dessa parker enligt beskrivningen har anlagts mellan 1700 och 2010-talet, där nästan hälften, 12 av 27 är byggda under 1800-talet. Några exempel på dem är Carolinaparken (Engelskaparken), Stadsträdgården och Kyrkogårdspromenaden där fokuset ligger på träd och blommande buskar för att skapa en finpark eller promenadstråk för stadsborna (ibid.). Trots att Observatorieparken är byggnadsminnesförklarad park, finns den inte med i kommunens listan, bland de 27 parkerna.

Figur 1. Översiktlig karta över Uppsala, Observatorieparksens placering är markerad med blå cirkel. Illustration: Zsofia Kosztyu, © Lantmäteriet

Observatorieparksen, Luthagen 62:4 övergick år 2010, till att bli byggnadsminne enligt kulturmiljölagen, efter att ha varit statligt byggnadsminne sedan 1935 (Länsstyrelsen dnr.432-4734-10 Uppsala län). Under sommaren 2010 fattades en överenskommelse mellan Uppsala akademiförvaltning och Statens fastighetsverk, SFV, om återlämnande av förvaltningen och överlåtelse av statligt ägda byggnader på mark som ägdes av stiftelser, förvaldade av Uppsala akademiförvaltning. Denna överenskommelse inkluderade Luthagen 62:4, inräknat Observatoriet med tillhörande park. Detta skedde mot bakgrund av att SFV förvaltat fastigheter som nyttjats av Uppsala universitet (SFV 2022). Fastigheterna förvaltades tidigare av Byggnadsstyrelsen som tog över förvaltningsuppdraget från universitet på 1960-talet. Vid byggnadsstyrelsens avveckling tidigt 1990-tal överläts Observatoriet och andra fastigheter, nyttjade av Uppsala universitet, till det statliga bolaget Akademiska Hus AB. Dock behölls vissa fastigheter inom staten då det fanns inslag av officiell gåva i dessa. År 1996 begärde stiftelser knutna till Uppsala universitet äganderätten och krävde hos regeringen att förvaltningen skulle återgå till de faktiska ägarna. De stämde senare staten för att få bättre rätt till berörda fastigheter. Stiftelsernas talan medgavs av Justitiekanslern under sommaren 2010 (ibid.).

De informationsskyltar som finns i Observatorieparksen informerar främst om de befintliga byggnaderna, men i viss mån tar de även upp detaljer om planteringarnas tillkomst. Detta visar att det finns en medveten gestaltning, dock saknas det en sammanhängande och mer detaljerad beskrivning om parken i dagsläget.

Figur 2. Bild över den befintliga informationsskylten som finns idag (år 2022) i Observatorieparken. Foto: Zsafia Kosztu

Tillsynsansvaret över byggnadsminnen och Observatorieparken ligger på Länsstyrelsen. När en anläggning byggnadsminnesförklaras sker det baserat på dess kulturhistoriska värden, vilka bedöms vara av särskild betydelse för bevarande ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Statens fastighetsverk, SFV, beskriver att om dessa värden inte sköts om på rätt sätt, kan byggnadens eller parkens värde minska eller gå förlorad (SFV 2022). Länsstyrelsen hävdar att Observatorieparken är viktigt att bevara på grund av de följande kulturhistoriska värden:

Byggnaderna som är uppförda från 1800-talets mitt till 1920-talet, speglar utbyggnadsetapperna där samspelet mellan de olika byggnadskropparna ger området dess karaktär.

Bebyggelsen speglar utvecklingen av astronomin, som ett av de äldsta universitetsämnena, och deras senare uppdelning i flera institutioner.

Byggnaderna i parken speglar universitetets utveckling under 1800-talet, med allt större institutioner vars specificerade behov krävde för ändamålet specifika byggnader.

Platsen är förknippad med massmedias rapportering om jordbävningar, där varje rapport inkluderade en uppgift om skalvets styrka enligt seismografen i Uppsala.

Observatorieparken ingår idag i ett viktigt grönstråk som sträcker sig från Botaniska trädgården över Engelska parken, gamla kyrkogården och fram till gärdet kring Ekonicum (Länsstyrelsen 2025).

1.1 Syfte och frågeställning

Denna uppsats syftar till att undersöka hur en parks kulturmiljövärden kan inventeras och bedömas i centrala Uppsala, med fokus på Observatorieparken.

Det uppmärksammades under förundersökningen att det inte fanns någon helhetsbeskrivning av parkens historia i form av hur parken blev anlagd eller varför den kom till från första början. Syftet blir därmed att belysa om parken blev kulturminnesförklarad på grund av att den är en del av ett grönstråk eller om det kan vara på grund av den huvudbyggnaden, Observatoriet, som är byggnadsminnesförklarad.

Arbetet undersöker och har som mål att pröva en metod som Stockholms Stadsmuseum har tagit fram, *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden - en metodutveckling*, från 2011. Utifrån den nämnda metoden i den förgångna meningen analysera vilka kulturhistoriska värden Observatorieparken har.

Utifrån syftet formulerades frågeställningen:

Vad har Observatorieparken för kulturhistoriska värden och vad har parken för historia?

1.2 Avgränsningar

Arbetet behandlar Observatorieparkens historia utifrån de material som finns till hands. Det genomförs även ett besök i parken och de olika fynd som har kopplingar till parkens anläggare/planerare dokumenterats på bild. Därefter analyserats materialen utifrån metoden i *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*, som är en analysmetod för kulturhistorisk bedömning. De stora huvuddelarna som då kom att forma resultatet i den här uppsatsen, består av det utförda platsbesöket och beskrivningar som tillkommer på de fynd som hittats i parken, med störst fokus på analysen.

Den här uppsatsen fokuserar enbart på Observatorieparken och andra kulturminnesförklarade parker inkluderas inte, för att undvika en jämförande analys, som går emot uppsatsens syfte. En ytterligare andledning till denna avgränsning är den tidsramen som kursen innefattar. Valet av den geografiska avgränsningen grundas på att ett platsbesök ska kunna genomföras, inklusive eventuella kompletterande återbesök, vilket motiverar beslutet att avgränsa studien till Uppsala stads gränser.

I kontrast med Observatorieparken så har till exempel Stadsträdgården en helhetsbeskrivning av parkens historia där ett flertal källor beskriver hur Stadsträdgården har kommit till och blivit just stadens trädgård (Parkplan 2014). Observatorieparken, å andra sidan, är inte dokumenterad, varken hur eller varför parken anlades från första början. Här med är den av större intresse att studera än Stadsträdgården.

Ekologiska och sociala värden om parken uteslöts från studien för att enbart kunna förhålla sig till parkens kulturhistoriska värden.

1.3 Metod och material

Analysmetoden

Metoden i *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling* ur Byggnadshistorisk rapport 2011:4, med Johansson (2011) som redaktör, har använts till denna studie. Det är en föreslagen bedömningsmetod som är baserad på ett föreliggande projekt som Johansson presenterar i en tidigare pilotstudie. Metoden är varken fastslagen eller färdig, utan det förekommer förklaringar om hur metoden måste beprövas och vidareutvecklas för att kunna fastslås som en legitim och fungerande metod för användandets syfte (ibid.). Metoden utvecklades utifrån en identifierad brist på analytiska verktyg inom Stockholm stadsmuseum för att bedöma stadens parker och grönområden ur ett kulturhistoriskt perspektiv. För att åtgärda denna brist initierades ett projekt med syfte att etablera ett strukturerat förhållningssätt till kulturhistoriska värderingar av grönområden. Johanssons Byggnadshistorisk rapport (2011) hade som mål att utarbeta en omfattande metod för att kunna genomföra utvärderingar, samt bedömningar med målet att man ska få förståelse för värden som finns och hur dessa värden ska vårdas och bevaras (ibid.).

Metoden i ovannämnda rapporten för kulturhistorisk bedömning utgår från den erkända värderingsmodellen inom kulturmiljövården som är Riksantikvarieämbetets, vilket används som standard vid värdering och bedömning av bebyggelse (Johansson 2011). Värderingsmodellen från Riksantikvarieämbetet består av två huvudgrupper. Dessa två grupper består av dokumentvärde och upplevelsevärden. Stockholms stadsmuseums modell har denna metodik som utgångspunkt, men justerar den utifrån behoven för grönområden. Justeringar innebär bland annat förenklingar av Riksantikvariets värderingsmodell, för att modellen skulle kunna bli mer begriplig och överskådlig. Johansson (2011) hävdar att det är en process att göra en kulturhistorisk bedömning. Processen består av flera steg eller delmoment, där metoden är en del av dem och bör fungera som en verktyglåda. De andra delmomenten är:

urval - inventering - studier av källmaterial - jämförande studier - beskrivning av värden - sammanvägd bedömning

Rapporten (Johansson 2011) beskriver att bedömningsprocessen består av 6 delmoment. Av dessa 6 delmoment används 3 delmoment i denna studie, nämligen: inventering, studier av källmaterial och beskrivning av värden. De övriga tre delmomenten används inte i studien, eftersom valet av park redan var förutbestämt. Dessutom begränsar kursens tidsram möjligheten att genomföra en jämförande studie, vilket innebär att det saknas tillräckligt underlag för en fullständig och sammanvägd bedömning. Inventeringen sker i form av ett platsbesök i Observatorieparken. I besöket av parken undersöks det hur den ser ut och hur den används idag, samt vilka synliga spår som finns kvar och kan berätta om historien. Den utförda dokumentationen av parkområdet, i form av skrivna anteckningar och bilder som togs på området och dess omgivning, utgör en del av det material som studien består av. De uppmärksammade fyndena som fanns i parken redovisas senare i uppsatsens resultatdel. Platsbesöket skedde på en solig söndag förmiddag i november år 2022.

Metoden i *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling* ur Byggnadshistorisk rapport 2011:4, av Johansson (2011) valdes eftersom den specifikt fokuserar på parker och bedömdes vara den mest lämpliga, då den även inkluderar exempel från andra grönområden, vilket underlättar dess tillämpning på det valda området. Johansson (2011) framhåller i rapporten att det är av stor vikt att den föreslagna analysmetoden som togs fram i rapporten prövas praktiskt på olika objekt, vilket jag tolkade som en uppmaning till att använda metoden i denna kontext.

Beskrivningen av värden är uppdelad i två tabeller, utifrån Johanssons föreslagna analysmetoden. Analysmetoden i denna uppsats är en anpassad och modifierad version av Johanssons, för att passa det gröna kulturarvet. Det har gjorts modifieringar i de ursprungliga tabellerna. Modifieringen innebär ändringar där kolumnen "Bild" har tagits bort och kolumnen "Generella underlag och källor" ersattes med "Observationer/likheter i parken". Orsaken till ändringen är för att analysen i denna studie ska enbart behandla Observatorieparken och därmed undvika förvirring och frågor. De bilder som finns i de ursprungliga, det vill säga rapportens tabeller är tagna på andra objekt och har ingen direkt koppling till uppsatsens valda park. Jag ansåg att kolumnen "Generella underlag och källor" bidrar och hjälper till bara i arbetets början, genom att vägleda var och på vilket sätt man ska söka upp information. Däremot bidrar inte kolumnen till resultatdelen. För att tydliggöra dess syfte har kolumnen "Observationer/likheter i parken" inkluderats för att framhäva de kulturhistoriska värden som finns i Observatorieparken. Den historiska informationen och den genomförda inventeringen av parken har bearbetats och strukturerats i tabellerna utifrån de olika delvärden, det vill säga till de relevanta kriterier som uppfyller kraven för att kunna bedömdas som kulturminnen i parken. Denna information och redovisning av materialet återfinns i den sista kolumnen i tabellen under benämningen "Observationer/likheter i parken" i resultatkapitlet.

Analysmetoden är relativt enkelt formulerad och innehåller tydliga beskrivningar till de olika delvärden och förstärkande delvärden. Dock lämnar den utrymme för fri tolkning till användaren, trots att den inkluderar flera exempel till de olika delvärdena. Detta kan vara en konsekvens av att Johanssons rapport utgör en pilotstudie och fortfarande befinner sig i en utvecklingsfas, vilket innebär att metoden ännu inte är fullt etablerad och kan därmed tolkas på olika sätt beroende på användaren.

Arkivstudier

Studier av källmaterial är den historiska bakgrunden som parken besitter på. Att leta reda på och undersöka den historiska bakgrunden om Observatorieparken anser jag vara en grundpelare till analysdelen, eftersom det är de kulturhistoriska minnen som undersöks. Sökandet efter historiskt material på Observatorieparken genomförs vid Uppsala stadsarkiv, där både skriftliga och illustrativa underlag undersöks för att kunna bidra till att utforma en uppfattning om och få bättre förståelse av parkens historiska bakgrund. Målet är att identifiera material, såsom fotografier, ritningar, anteckningar, beskrivningar med mera, som kan ge en bild av hur Observatorieparken har förändrats över tid. Tillgången på relevanta material på parken visar sig vara begränsad, utöver figur 9 och 12 finns det, utifrån uppsatsens perspektiv, få användbara källor. Materialet kompletterades därför med bild- och kartsamling från Alvin, en plattform som samlar och digitalt bevarar olika kulturarvsmaterial från biblioteks, arkiv och museum, där merparten är fritt tillgängligt. Även figur 5 och figur 6 kommer från plattformen Alvin.

2. Teoretisk bakgrund

I det här avsnittet presenteras en bakgrund till de första offentliga parkerna i Sverige och uppkomsten av dem, samt hur dessa parker användes under 1800-talet. Detta för att kunna sätta Observatorieparken i dess historiska sammanhang. Därefter tas begrepp och ordförklaringar upp i andra av avsnittet.

Under 1700-talet öppnades kungens trädgårdar upp för allmänheten i Stockholm, vilket var de allra första offentliga parkerna i Sverige (Stockholmskällan 2023). I början användes dessa kungliga trädgårdar för odling och jakt av kungen, men när karaktären och behoven av parken skiftades, gjordes de tillgängliga för allmänheten. Däremot var inte alla välkomna i de kungliga parkerna (Nolin 1999). De parker som öppnades upp var huvudsakligen för folk i den högre klassen, medan tjänstefolk eller små barn utan uppsikt inte fick gå innanför portarna (Johansson 2021).

Att anlägga parker för allmänheten var en tanke som kom från C.C.L. Hirschfeldt, i Tyskland under 1700-talet. Han använde sig av uttrycket Volksgarten, som betyder en park där alla skulle kunna enas om, oberoende vilken samhällsklass man kommer ifrån eller tillhör, för att kunna njuta av naturen (Blennow 2002). Vidare skriver Blennow (2002) att naturen skulle fyllas ut med olika typer av byggnader och byggnadsverk, som allmänheten ska kunna känna igen och ha anknytning till. Dessa gestaltningar skulle vara bland annat olika minnesmärken till folkets hjältar och de skulle beskriva eller reflektera dess historia. Det är den tanken, det vill säga att anlägga parker för allmänheten, som sedan spred sig vidare till andra länder (ibid.).

I Sverige togs de första stegen till offentliga parker av borgarklassen i början av 1800-talet (Nolin 1999). Det togs flera initiativ till att försköna stadens utseende, men även att förbättra luften, genom att plantera träd och anlägga parker. Uppsala och Karlskrona var de första städerna där initiativ togs för att anlägga en park för stadens invånare. År 1805 presenterades önskan och planen om det i Uppsala, dock påbörjades inte anläggningen före 1825 och blev färdigställd 1842. Idag kallas parken för Carolinaparken, Uppsalas första offentliga park som anlades för befolkningen (ibid.).

Enligt Nolin (2002) har det anlagts över hundra offentliga parker mellan 1800- och 1900-talet, med avsikten att alla skulle kunna obegränsat vara där för både nytta och nöje. I de flesta fall var den borgerliga medelklassen som var drivkraften i anläggandet av offentliga parker i städer (Johansson 2021). Tanken var att både borgarna och arbetarklassen skulle nytta parkerna, med syftet att lyfta arbetarna ur deras lägre livsstandard genom att de borgerliga värderingar skulle överföras till arbetarklassen och därmed påverka deras karaktär mot det positiva (ibid.).

2.1 Begrepp och ordförklaringar

Kulturarv

Definitionen kulturarv omfattar alla uttryck som tyder på någon form av mänskliga ändringar (Riksantikvarieämbetet 2017). Dessa uttryck kan vara abstrakta och fysiska eller konkreta. Den abstrakta typen av kulturarv kan exempelvis vara namnskick, medan det konkreta eller fysiska kulturarvet kan innebära exempelvis byggnader eller strukturer. Den breda definitionen innebär en stor mängd av kulturarv. När specifika aspekter av samhällsutvecklingen, såsom kulturarv, lyfts fram, blir begreppet kulturarv mer konkretiserat (Riksantikvarieämbetet 2017).

Kulturmiljö

Definitionen kulturmiljö omfattar att olika typer av kulturminnen ska skyddas, vilket redogörs mer detaljerat i boken *Miljön som minne – att göra historien levande i kulturlandskapet* från Jan af Geijerstam (1998). Han talar om att det finns många olika lagar som tillsammans beskriver hur bevarandet ska ske och av vilka, det vill säga vilka som ska utföra arbetet. Av de lagar som anger hur och på vilket sätt kulturmiljövården ska ske för samhällsbygget är kulturminneslagen den viktigaste enligt honom. År 2014 bytte lagen namn från Kulturminneslagen (1988:950) till Kulturmiljölag (1988:950)

Vad är kulturmiljölagen?

Kulturmiljölagen definierar forskrifter att speciella, framför allt gamla byggnader ska skyddas. De är värdefulla ur kulturhistoriskt perspektiv och betydelsefulla element av kulturarvet. Kulturmiljölagen består av 8 kapitel varav kapitel 1 *Inledande bestämmelser* och kapitel 3 *Byggnadsminnen* berör och är viktiga för Observatorieparken.

Vad är skyddsbestämmelser och vad syftar de till?

Skyddsbestämmelser för byggnader syftar till att bevara och upprätthålla en byggnad exteriörmässigt, så att den inte förändras och/eller att dess karaktär och utseende inte förändras (Riksantikvarieämbetet 2022-11-25). Det är Riksantikvarieämbetet som beslutar om de olika skyddsbestämmelserna. Statens Fastighetsverk (2025) beskriver skyddsbestämmelser som Förordningen beskyddar i form av byggnadsminnesförklarade anläggningar, byggnader eller parker som ur en kulturhistorisk synpunkt anses mest värdefulla.

Vad är ett byggnadsminne?

Ett byggnadsminne ska skyddas, bevaras och underhållas så att det utseendemässigt inte förändras (SFV 2022). Statliga ägda byggnader, parker och andra bebyggelseområden är det alltid regeringen som fattar beslut om förklaring som statliga byggnadsminnen (Riksantikvarieämbetet 2022-11-25).

Statens Fastighetsverk förklarar att det är skillnad mellan byggnadsminne och statligt byggnadsminne. Om byggnaden är i enskild ägo, kan den inte bli ett statligt byggnadsminne. Enligt kulturmiljölagen kan en enskild byggnad byggnadsminnesförklaras.

Gröna stråk

Ett grönstråk är ett sammanhängande grönt område. Det ser oftast ut som ett grönt band ovanifrån, i direkt anslutning till bebyggelse, som kan bestå av olika typer av grönska (Boverket 2010). Länsstyrelsen (2022) skriver att Observatorieparken är en viktig del av ett grönstråk. Det gröna stråket vid Observatorieparken består av bland annat gamla kyrkogården, Engelska parken och Botaniska trädgården. Boverket (2022) beskriver att dessa gröna stråk är viktiga ur flera olika perspektiv, bland annat ur det sociala, då det ger möjlighet för rekreation och friluftsliv. Vidare skriver Boverket (2022) att dessa gröna korridorer även är viktiga för ekosystemtjänster som exempelvis biologisk mångfald och fungerar som spridningskorridorer för olika typer av djur bland annat. I en stad, bidrar denna typ av korridorer till en aktiv stad och till en hållbar stadsutveckling (Enoksson 2017:14).

3. Resultat

I det här kapitlet beskrivs och redovisas först parkens historia. Därefter redovisas med hjälp av bilder från platsbesök parkens nuvarande utseende. Till sist analyseras alla fynd med hjälp av analysmetoden som beskrivs i metodkapitlet.

3.1 Observatorieparkens historia

I Uppsala finns Sveriges första och därmed äldsta universitet, Uppsala universitet. Universitetet grundades år 1477, med dess första ämnen inom juridik, filosofi och teologi. De första skrifterna om astronomi dök först upp från år 1593 och det första observatoriet byggdes år 1741. Innan det första riktiga observatoriet byggdes använde universitetet sig av ett torn som var byggt på huset där professorn bodde (Uppsala universitet, 2025). I slutet av 1700-talet blev observatoriets placering olämplig för observationer på grund av den växande staden. Då inleddes planeringen i början av 1800-talet för införandet av ett nytt observatorium med krav på fri sikt mot horisonten, bra avstånd från skorstensrök, men framför allt ska det finnas en fast berggrund för att kunna förankra instrumenten i (Länsstyrelsen, 2022).

Den dåvarande professorn i Astronomi, Gustav Svanberg, beskriver i sin bok *Redovisning för en lång lefnad* (c:a 1880) att det fanns tre potentiella platser för uppförandet av det nya observatoriet. Till slut valde Gustav Svanberg att observatoriets blivande och nuvarande plats skulle infinna sig vid kyrkogården som idag kallas Uppsala gamla kyrkogård på grund av tillgången till fast berggrund (Svanberg, c:a 1880). Byggnaden uppfördes mellan år 1844–1853 (Larsson, 1999). Parken och dess övriga byggnader har placerats kring Observatoriebyggnaden som har en östvästlig placering (Svanberg, c:a 1880).

Under 1800-talet blev universitetsinstitutionerna större och det behövdes byggnader för specifika ändamål. Uppförande av byggnaderna i denna park är ett tydligt steg i denna utveckling (Uppsala universitet 2025). När observatoriet byggdes, var Gustaf Svanberg i högsta grad delaktig i planeringen, finansieringen och uppförandet med inspiration taget från Observatoriet i Berlin (Länsstyrelsen Uppsala län 2010). Svanberg redogjorde i detalj i sin bok för de faktorer som bidrog till valet av Observatoriets placering. Utöver att platsen uppfyllde samtliga krav ansåg han även att stadens expansion sannolikt inte skulle ske i denna riktning. Lantmätare Norén ska vid laga skiftet ha sett till att åkrarna i norr och väster om Observatoriet tillföll Uppsala universitet för att förhindra att byggnader skulle tillkomma där (Svanberg, c:a 1880).

En aspekt som belyser platsens historia är Svanbergs berättelse om att han, vid inflyttningen i byggnaden hösten 1853, tillfrågades om möjligheten att fortsatt använda den gamla spöpålen, en stolpe som tidigare använts för att bestraffa

lagbrytare, vilken nu var belägen inom den ny bildade observatorietomten. Svanberg avböjde dock denna begära. Enligt Svanberg hade den valda platsen för uppförandet av observatoriet vid denna tid dåligt rykte. Spöbacken på berget mellan eqvatorealtornet och det meteorologiska observatoriet bidrog säkerligen till det dåliga ryktet tillsammans med den delen av Kyrkogårdsgatan som ligger mitt emot observatorietomten. Denna plats kallades för Rackarnäbben och var enligt Svanberg ett tillhåll för mycket ”*dålighet*” som han skrev. Det fanns en förhoppning om att uppförandet av observatoriet skulle befria området från sina nästen (Svanberg, c:a 1880).

Svanberg tar även upp vissa saker som indikerar att parken har en planerad gestaltning och således är mer än en del av ett grönstråk som den benämns idag. Han skriver följande:

”De ringa planteringar, jag på den magra, bergiga marken lyckats efterhand åstadkomma, ha också länge i beskrifningar över Upsala hedrats med benämningen Observatorieparken” (Svanberg c:a 1880. sid. 355)

Han nämner vidare i sin bok att han har planterat växtlighet i olika former rörande till astronomi, exempelvis ett solur. Svanberg (c:a 1880) beskriver även hur han föreslagit att avskilja ett hörn av observatorietomten och motsvarande hörn av kyrkogården där de båda landsvägarna möttes vid slutet av Johannesgatan. Idag är det de två hörnen vid rondellen där Sankt Johannesgatan möter Kyrkogårdsgatan. Denna plats var nämligen en svinmötseåker och vissa årstider så uppblött att det knappt gick att passera. Förslaget resulterade inte i någon officiell åtgärd, istället valde Svanberg på eget initiativ att skära av tomtens hörn för att skapa en mer öppen yta och anlägga något som kan liknas vid en bro av stenflis för att underlätta passage och undvika att behöva vada genom smutsen mellan Observatoriets grindar och kyrkogårdsallén (Svanberg, c:a 1880).

Det finns även information i Alvins kart- och bildsamlingar, kapslarna med signum A 660 och A 659 som innehåller en oordnad mängd anteckningar som är daterade mellan 1830 och 1876. Dessa anteckningar är bland annat uträkningar, kvitton, noteringar på utgifter till diverse hantverkare och till bönder för leveranser av jord, gödsel och sten. Anteckningarna kan indikera på en medveten anläggning av miljön runt observatoriet.

I den kommande delen visas flera gamla kartor och fotografier med förklarande texter för att hjälpa med vad som går att läsa ur eller vad bilderna föreställer. Bilderna är i kronologisk ordning, detta för att se (där det är möjligt) hur området och parken har utvecklats.

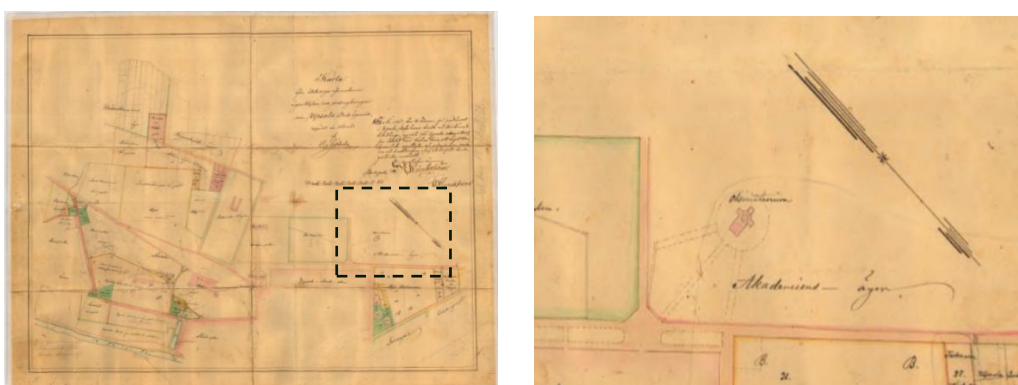
Figur 5. Uppsala från norr, 1860-tal. Henri Osti's fotografiateljéer. Den röda pilen pekar på Observatoriet.

På figur 5 kan man se Observatoriet, den röda pilen hjälper till läsaren att hitta då byggnaden är i kanten av fotot. Man kan se att det inte fanns många byggnader på den tiden runt om kring, utan det var mest bara åkermark och utsikten var därmed ostörd för stjärnforskning. Bilden avslöjar dock inte mycket av hur parken såg ut då. Man kan eventuellt urskilja några buskar, men det går inte att säga med säkerhet om de är tillhörande till Observatorieparken eller inte.

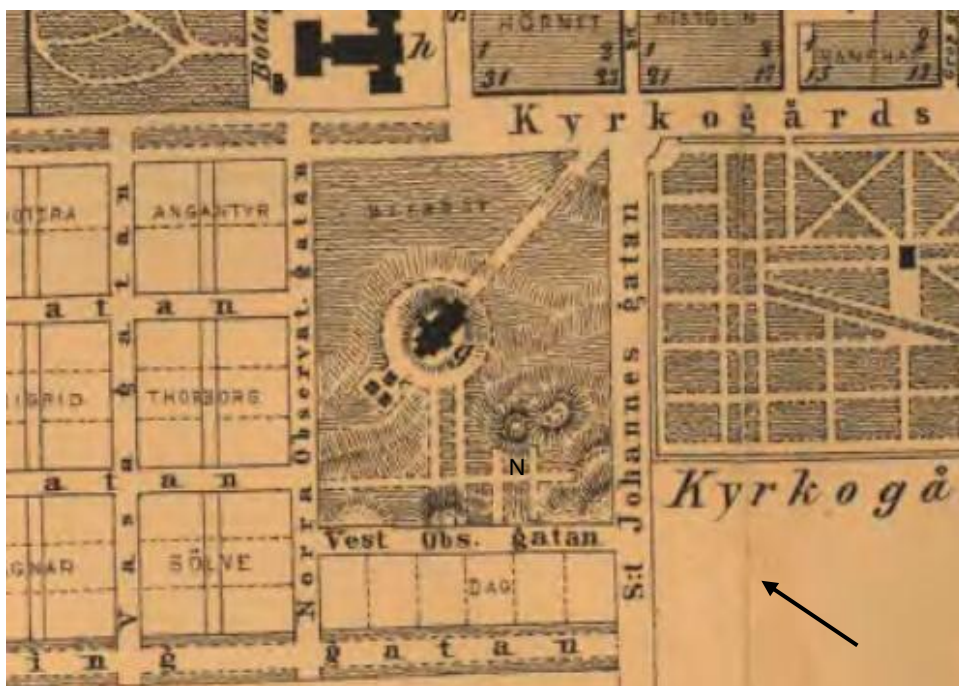
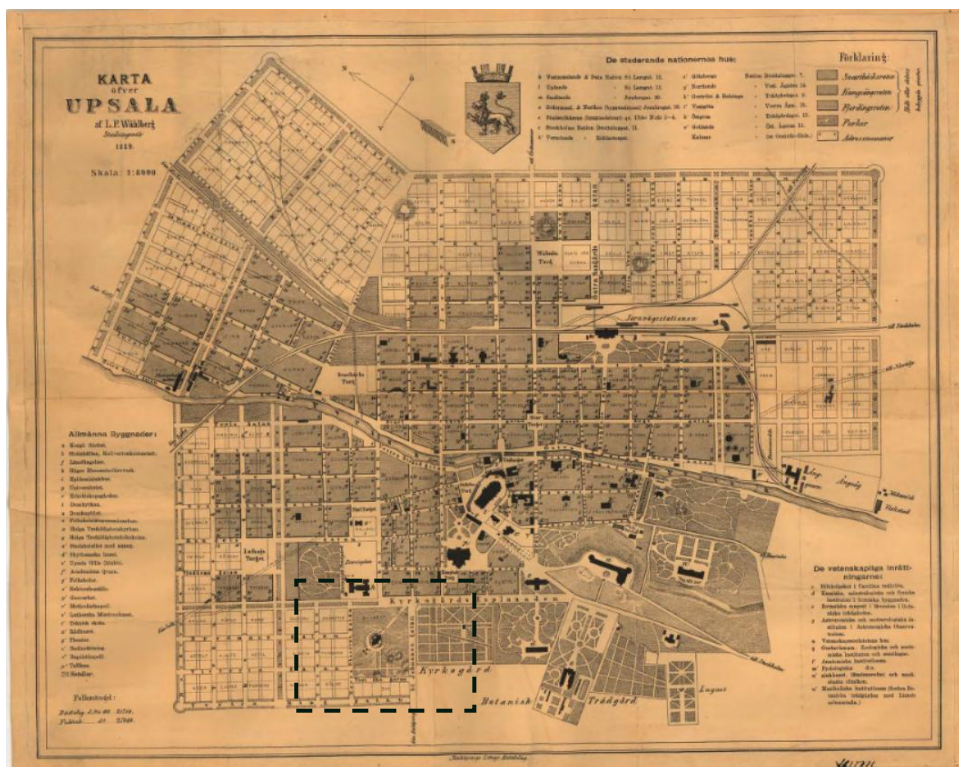
Figur 6. Observatorieum i Uppsala, ca 1860. Eric Österlund

I figur 6 kan man se de trädrader som ledde fram till Observatoriets entré ganska snart efter dess uppförande. Dessa träd syns på flera kartor och planer över parken och även idag finns en liknande allé. I en artikel i Uppsala Nya Tidning från 2013 kan man läsa om och se bild på fällda träd på denna plats. Detta ingick enligt Uppsala Akademiförvaltnings fastighetsförvaltare, Mikael Rynefeldt, i en trädvårdsplan där föråldrade träd som utgör en säkerhetsrisk fälls och ersätts (UNT 2013).

Figur 7. År 1868 karta över Uppsala. Den högra bilden är in zoomad och är en del av den vänstra kartan. © Lantmäteriet

Kartan visar bara själva byggnaden och de tre gångvägar som leder till Observatoriet är vagt markerade, men här visas inte ens tomtens eller parkens storlek eller hur området runt byggnaden kan se ut.

Figur 8. År 1889 karta över Uppsala eller som på den tiden skrevs, Upsala. Pilen pekar mot norr. Den nedre bilden är inzoomat och är en del av den större kartan ovan. © Lantmäteriet

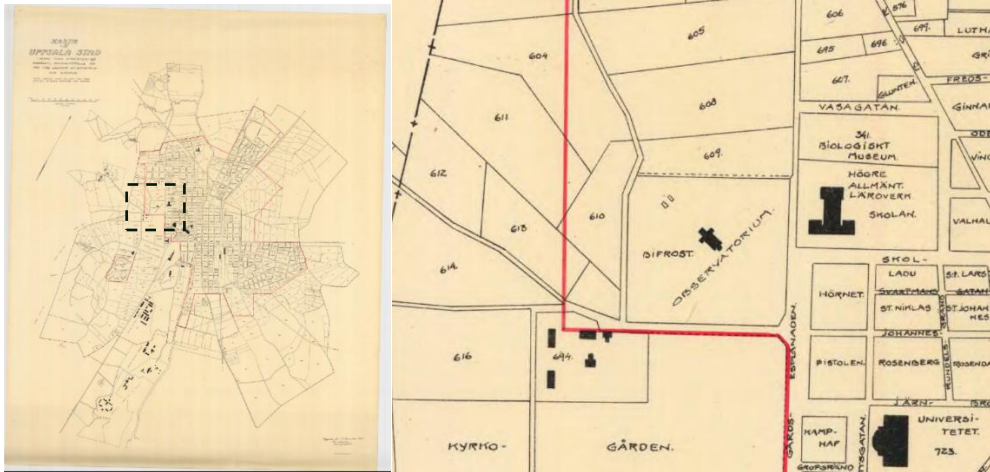
År 1889 ritades en mer detaljerad karta jämfört med de tidigare skapade, dock är det bara höjdskillnaderna som visas och inte det gröna, alltså parken. Här saknas

de två sidogångvägar som syntes på de andra tidigare kartorna som leder till byggnaden. På denna karta illustreras däremot andra gångvägar som går åt det västra hållet i parken jämfört med de tidigare gångvägar. Nordväst om parken illustreras även ett nytt område med flera nya gator och gatunamn såsom Vasa gatan och Norra Observatorie gatan. Dessa gator och de nya områdena är nog bara en plan eftersom de kommande bilderna och fotografierna tyder på annat.

Figur 9. Kvinna vid Observatorieparken, Uppsala 1921. Fotograf: Okänd. Upplandsmuséet

Denna bild visar tydligt markanvändningen på den västra sidan av parken. Åt vänster på fotografiet kan man se en plöjd åkermark och åt höger kan det vara en slåtter- eller betesmark. Staden har fortfarande inte utvecklats i den bredden som idag eller så som den tidigare kartan (figur 8) skulle ha antytt. På detta fotografi kan man nu få en liten glimt av parken. Flera högre buskar och granar syns, men även lövträd. Hur parken skulle kunna ha varit anlagd eller sett ut som helhet syns det fortfarande inte, bara att den innehåller ett stort antal växter av varierande höjd och karaktär. Träden här är dock inte så höga, inget av dem tyder på att eventuellt kunna skymma för utsikt från observatorietornet.

Figur 10. År 1925 karta över Uppsala. Den högra bilden är inzoomad och är en del av den större kartan. © Lantmäteriet.

Kartan från 1925 är ritad på ett väldigt enkelt sätt eftersom det är bara byggnaden som syns och ingenting annat runt om kring i parken, inte ens gångvägarna till och från byggnaden är markerade. Däremot bekräftar denna karta att de eventuella planer som har funnits runt år 1889 (figur 8) har förändrats och det är fortfarande åkermark som ligger på de sydvästra och nordvästra sidorna av parken.

Figur 11. Förslag till stadsplan 1958 Stadsarkivet. Pilen visar var en rad av studentbostäder är planerade att byggas. Den röda ringen markerar Observatoriebyggnaden.

I stadsarkivets dokument (*Förslag till ändrad och utvidgad stadsplan för observatorieområdet 1958*) kan man läsa om planer och beslut för byggandet av nya studentbostäder. I figur 11 som är en del av planen som tillhör detta dokument

kan man ana (avlånga rektanglar som följer längst med vägen) hur dessa bostäder kommer att uppta en stor del av det som var det öppna observatorieområdet.

Figur 122. Flygfoto över Uppsala år 1965. © Lantmäteriet.

På figur 12 kan man se Observatorieparken i mitten av bilden. Gångvägen som leder från stadens centrum mot själva byggnaden, ser ut som att den har en rad av träd på båda sidorna och bildar en trädallé. Den tyder på att trädallén som har planterats runt år 1860 som figur 6 visar är av vikt då den har bevarats. Man kan också tyda från bilden att det går en rad av träd runt hela byggnaden, men det finns också träd bredvid de vägarna som leder till de andra byggnaderna inom parken. Dessa träd ser storvuxna ut, vilket tyder på att de har funnits på platsen en längre tid. Fotografiet "Kvinna vid Observatorieparken" (figur 9) kan styrka detta. Trots att Svanberg hade uppfattningen om att staden inte skulle växa åt detta håll, ser man på denna bild tydligt att han hade fel. Vänster om Observatorieparken kan man se ett stort område där byggnation har startats. Det finns bara åt det nordvästra hållet kvar en åkermark som fortfarande bidrar med fri utsikt.

Figur 13. Flygfoto över Uppsala år 1975. © Lantmäteriet

10 år senare står flervåningshusen färdiga. Dessa byggnader och punkthusen är studentbostäder. Åkermarken åt den nordvästra hållet är fortfarande orörd. I dagens läge är dock (se figur 14) åkermarken borta och kallas för Ekonomikumparken som även är ett populärt område ur studenternas synpunkt, åtminstone under vissa delar av året. På våren, utgör Observatorieparken tillsammans med den intilliggande Ekonomikumparken en traditionsenlig samlings- och mötesplats för mer än 30 000 studenter för att fira Valborg, sen Ekonomikumparken blev till år 1999 (Iselidh, 2020). Enligt Ahlgren Edblom Arkitekter ritades Ekonomikum år 1975 av Peter Celsing och byggdes senare, vilket även flygfotot stödjer (Uppsala universitet 2023).

Figur 14. Flygfoto över Uppsala. © Lantmäteriet

3.2 Observatorieparken idag

*Figur 15. Bild på gångvägar och vyn mot observatoriet från den nordöstra ingången.
Foto Zsafia Kosztyu*

Vid parkens nordöstra ingång välkomnas man av en öppen och luftig yta. Denna yta bestod mestadels av en kortklippt, jämn och grön gräsmatta. Gångytan som ledde mot observatoriet hade en rad av träd på dess högra sida vilket även går att se på både figur 12 och 13. På avstånd syntes det träd av olika ålder och art.

Figur 16. Foto på häckrader. Foto Zsafia Kosztyu

Det finns flera rader av klippta buskar som formar raka gångvägar, medan andra skapar mindre rum. Dessa raka häckrader går att ana i figur 14. Vissa av buskarna är planterade i c-form och utgör således bersåer som bidrar till rumslighet.

Buskagens enhetlighet bryts på flera ställen av blandade arter, men man kan gissa att de ursprungligen var mer likartade då buskagen består till störst del av samma art.

Figur 17. Bild på storvuxna granar. Foto: Zsafia Kosztyu

På bilden ovan kan man se flera stora granar som omringar Observatoriet. Det ser ut att kunna vara de granar som även går att se på figur 9, dock då var träden mycket yngre och därmed mindre.

Figur 18. Foto på soluret till vänster. Handmålade bild av soluret sett ovanifrån till höger. Den gröna pilen visar vinkeln som fotot är taget och den lila pilen visar åt vilket håll Observatoriet ligger. Foto och illustration: Zsafia Kosztyu

Jag hittade ett solur. Solurets visare var ett stort träd och de delarna som skulle vara siffror bestod av korta rader av buskar, dock saknades några av siffrorna.

Den högra illustrationen visar soluret ovanifrån. Trädets stam är den bruna prickan i mitten av bilden, medan buskarna är de korta gröna strecken som går mot mitten av trädet. Idag är trädets krona ganska stor och tät, vilket gör det svårt att se klockans siffror exempelvis på en ortofoto. Den gröna ojämna ringen representerar trädkronan.

3.3 Observatorieparkens kulturhistoriska värden

I detta kapitel redovisas de kulturhistoriska värden som hittades med hjälp av metoden *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Med hjälp av två tabeller som är tagna från metodutvecklingen kommer en precisering av värdena att presenteras.

Alla observationer och fynd som beskrivs är studentens egen uppfattning och tolkning, baserat på kunskaper och erfarenheter från Landskapsingenjörsprogrammet.

Element som noterats vid platsbesök: bersåer, rumsbildning, gamla träd, solur, fruktträd, alléer, häckar och öppna ytor.

Tabell 1. Översikt i form av tabell över delvärden och det som matchar i Observatorieparken. Tabellen är från Stockholm Stadsmuseum, (Byggnadshistorisk Rapport 2011:4, Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling).

Delvärden	Beskrivning	Exempel	Observationer/likheter i parken
Markhistoria	Skildrar hur människans aktiviteter satt avtryck på marken. Inbegriper även agrarhistoria, arkeologi samt biologiskt kulturarv och ortnamnshistoria.	Stigar, vägar, dikning, husgrunder, stensträngar, boplatser, hamlade träd, namngivning	Parken fick sitt namn efter huvudbyggnaden, Observatoriet som placerades på platsen av givna anledningar i form av markförhållanden och omgivande landskap. Nedteknad information om historisk användning av platsen vittnar om områdets historia.
Samhällshistoria	Visar på förutsättningar, tidsanda och rådande politiska värderingar vid anläggandet. Samhällsutveckling kan avläsas, dess avsikter och ambitioner, liksom hur landskapet	Det sena 1800-talets bergsparker i städerna eller grönplanteringen i 1970-talets storskaliga bostadsområden.	Parken med dess institutionsbyggnader representerar den utveckling som skedde av Uppsala universitet under 1800-talet.

	nyttjas i stadsplaneringen.		
Parkarkitektur	Berättar om en medveten gestaltad grön yta. Hur parker trädgårdar och landskap har gestaltats under olika tider. Det biologiska kulturarvet kan vara en indikator. Värdet inbegriper även enskild arkitekt eller upphovsman.	Barockanläggningar, engelska parker, egna hemsträdgårdar, naturparker.	Jag har sett flera exempel som visar på medveten gestaltning och anläggning av parken så som solur, lönnallén, bersåer, äppelträd och rader av häckar och träd (som granar).
Kontinuitet	Kulturhistorisk kontinuitet på en plats uppvisar spår och rester från många tider och tillför ett värdefullt tidsdjup till platsen. Likaså kan en obruten enskild verksamhet visa på kontinuitetsvärde.	Kungsträdgården är Stockholms äldsta park. Parken har dessutom kontinuitetsvärde genom de många spår som vittnar på parkens skiftande historia och användning fram tills idag.	Astronomi är ett av de äldsta universitetsämnena och platsen används fortfarande av amatörastronomer. Platsen förknippas också med medias rapportering om jordbävningar. Skolväts styrka angavs enligt seismografer i Uppsala. Växtligheten i parken vittnar om en kontinuitet där även historiskt källmaterial bekräftar att många träd är mycket gamla och trädrader har bevarats.
Tradition	Tradition innebär att en speciell form av nyttjande och hävd är förknippat med platsen, enstaka tilldragelser som återkommer kontinuerligt. Tradition ligger nära delvärdet kontinuitet liksom det ofta också knyter an till det förstärkande delvärdet Symbol.	Midsommaräng, valborgsplats, Norra Bantorget, Gärdet i Stockholm.	Valborgsplats efter 1999. Stjärnforskning
Personhistoria	En plats som förknippas med en speciell person, grupp eller organisation kan ha personhistoriskt värde.	Årstafruns Årsta gård, Gustav III:s Haga eller Linnés Råshult.	Astronomiprofessor Gustaf Svanberg

Tabell 2. Översikt i form av tabell över delvärden och det som matchar i Observatorieparken. Tabellen är från Stockholm Stadsmuseum, (Byggnadshistorisk Rapport 2011:4, Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling).

Förstärkande delvärden	Beskrivning	Exempel	Observationer/likheter i parken
Symbol	En plats, en park, grönområde eller enskild växt kan utgöra en symbol för något. Platsen eller objektet kan exempelvis verka som en symbol för en samhällsyttning eller en händelse.	Almarna i Kungsträdgården som symbol för en kraftig folklig protest gentemot byråkrati och politisk översittari.	
Autenticitet	Autenticitet kan diskuteras i termer av autenticitet i innehåll och/eller i form. Ofta är det vid parkarkitektoniskt och personhistoriskt värde som autenticitet förstärker värdet.	De berömda buxbomshäckarna från 1600-talet på Vrams Gunnarstorp i Skåne. Tallföryngringen på världsarvet Skogskyrkogården.	Lönnallén som leder till Observatoriet är föryngrade, men allén är bevarad och presenterades redan runt 1860-talet. Granarna runt Observatoriet och äppelträden verkar vara de ursprungliga, alltså de som planterades vid parkens anläggning finns där än idag.
Pedagogiskt värde	En miljöns möjlighet att tydligt och förståeligt kunna visa på historiska skeden. Det kan innebära att just den miljön väljs ut istället för en annan mycket snarlik miljö.	Vid val av vilka fornlämningar som ska göras mer tillgängliga för besökare är den pedagogiska aspekten värdefull.	Det kan finnas ett pedagogiskt värde i att visa hur parken och det omkringliggande området har anlagts och formats utifrån Observatoriets krav på fri sikt.
Sällsynthet	Att enbart hävda att något är sällsynt räcker oftast inte vid bedömning och urval. Däremot kan det vara en betydelsefull förstärkning för flera delvärden.	Storslagna barockanläggningar uppfördes inte i något större antal i Sverige och det är idag sällsynt att finna de bevarade.	Det är få städer som har ett nära 200 år gammalt observatorium. Resterna av ett planterat solur är även det ganska sällsynt.
Representativitet	Begreppet representativitet används	Representativt kan vara en typisk anläggning från Blom/Glemmes	

	vanligen då det gäller att göra ett urval i en stor väl företrädd grupp av miljöer eller objekt.	produktiva parkperiod i Stockholm under 1950-talet.	
Upplevelse	Ett objekt eller en plats inbegriper oftast upplevelser av skilda slag. Att beskriva och bedöma upplevelse kräver dock särskild omsorg och lyhördhet, då det är en personlig och subjektiv erfarenhet liksom ibland tolkning av andras upplevelser.	En plats kan ge stark känsla och en närhet till det förgångna. Patina eller upplevelse av ålder och tidernas gång liksom hur människor använt och brukat platsen.	Lönnallén som visar och leder en mot observatoriet med sin ståtlighet. Rumsligheten som skapades av många små bersåer, kan ge en känsla av när studenter kunde ha suttit där och pluggat i mindre grupper, nära varandra, men ändå avskilt. De äppelträd och andra trädgårdsväxter som återfinns i vissa delar även de ger ett speciellt upplevelsevärde då man får en trädgårdskänsla i den annars mer parkbetonade anläggningen.

Sammanfattande historia och kulturhistorisk bedömning

Vad besitter parken för historia och vad har den för kulturhistoriska värden?

Observatoriebyggnadens placering är ej slumpmässig, likaså med de omkringliggande byggnaderna inom parken. Det behövdes en fast berggrund för att kunna förankra instrumentet. Gustaf Svanberg var delaktig i varje steg i både byggandet av observatoriet och av anläggningen av parken, däremot vilka konkreta planer det fanns, hittades ingen information om. I de första bilderna där man kan se parken är flygfotot från 1965 (se figur 11), de historiska kartor och fotografier som visar observatoriet och det omkringliggande området beskriver dock inte hur parken har sett ut.

Utifrån analysmetoden (se tabell 1.) Delvärden, kan man se att Observatorieparken besitter en del kulturhistoriska värden så som *Mark* – och *Samhällshistoria* i form av att marken valdes på grund av tillgång för fast berggrund och öppet landskap runt omkring. Parken fick sitt namn efter huvudbyggnaden och parken med dess institutionsbyggnader representerar en utveckling. *Parkarkitekturen* där flera exemplen finns på medveten gestaltning och anläggning av parken. *Kontinuitet*, där bland annat att växtligheten i parken

vittnar om att många träd är mycket gamla och trädrader har bevarats. *Tradition*, i form av fortsatt stjärnforskning av amatörastronomer och *Personhistoria* av astronomiprofessor Gustaf Svanberg.

De Förstärkande delvärden (se tabell 2) tyder bland annat på *Autenticitet* framför allt på lönnallén och granarna runt huvudbyggnaden. Parken även uppvisar ett *Pedagogiskt* värde genom hur parken har anlagts och formats utifrån Observatoriets krav på fri sikt. *Sällsynthet*, som framhäver att det är få städer som har ett nära 200 år gammalt observatorium och resterna av ett planterat solur är också sällsynt. Slutligen *Upplevelse*, i form av förstärkande delvärden kan ge en känsla när studenter kunde ha suttit och pluggat eller umgått i de mindre rumsligheter som skapades av bersåer. Trädgårdskänslan som äppelträden och de andra trädgårdsväxter ger och lönnallén som leder en mot huvudbyggnaden.

Diskussion

Under arbetets gång dök några funderingar och reflektioner upp som kommer diskuteras i det här kapitlet.

Fakta, litteratur, historia och kunskap– en brist

Att hitta relevant information och beskrivningar om Observatorieparken visade sig vara lite svårare än beräknat. Mina förväntningar på dokumentationen av Observatorieparken var mycket större då Observatoriet var en del av universitetet (SFV 2022), alltså av en viktig institution. Med tanken på hur väl dokumenterad många byggnadsminnesförklarade, eller kulturhistoriskt intressanta fastigheter är, blir det ganska slående när man upptäcker att parker inte är lika prioriterade när det gäller dokumentation, framförallt Observatorieparken. Det brukar dokumenteras när en byggnad färdigställs och är redo att användas. Om parker kan man dock inte konstatera detsamma. Även i Uppsala kommuns *Parkplan* (2014) skrivs året för parken bara som heltal, exempelvis 1860-tal. I listan är det bara enstaka parker det finns specifika årtal om när parken blev färdiganlagd.

När man ser till Observatorieparken och dess historia, var det mesta som hittades i arkivet och i de andra källorna några gamla fotografier och kartor, dock fokuserade ingen av dem direkt på själva parken i sig. De flesta av de äldre kartor som jag hittade visade ingenting av hur parken såg ut när kartan skapades, se figur 4, 7, 8 och 10. Till skillnad från många andra parker i Uppsala, nämns Observatorieparken bara här och var utan något större sammanhängande beskrivning eller litteratur.

Trots att grannparken, Ekonomikumparken är ett populärt ställe, speciellt under Valborg (Iselidh 2020), verkar det vara få som vet om var Observatorieparken ligger. Av personlig erfarenhet vet jag att många kallar Observatorieparken för Ekonomikum på grund av att de inte visste att det är två separata parker direkt bredvid varandra.

Ett bidragande faktor till att parken kallas vid fel namn kan vara att även nyhetsartiklar nämner parken vid fel namn. I en nyhetsartikel från Uppsala Nya Tidning (2023) "Så var årets valborg – se alla bilderna!" finns flera bilder där man tydligt kan se att besökare sitter i Observatorieparken eftersom själva Observatoriebyggnaden är direkt i bakgrunden, eller besökarna sitter och lutar sig mot själva byggnaden. Beskrivningen däremot säger annat på bilderna, nämligen "Eftermiddag i Ekonomikumparken". När till och med journalister nämner parken vid fel namn, hur ska man kunna ta vara på och skydda kulturminnen? Framförallt, hur ska man skydda de parkerna som kulturminnesförklarades när

dokumentationen är så bristande. Räcker det verkligen med bara Kulturmiljölagen och Skyddsbestämmelser? De syftar till att bevara och upprätthålla huvudsakligen en byggnad (Riksantikvarieämbetet 2022). Att vårda och bevara kulturmiljöer kan ha vetenskapliga incitament eftersom de skulle kunna innehålla information som vi människor har inte kunnat fråga efter. Man kan lära sig mycket av våra kulturminnen eftersom de kan berätta om de tider som har varit och vi människor behöver dessa berättelser som förklarar hur samhället har förändrats (Geijerstam 1998).

Därmed undrar jag att på vilka mer sätt kan dessa anläggningar uppmärksammas?

Trädgård eller park?

Under platsbesöken upptäcktes det att på de befintliga informationsskyltarna i parken så kallas området för Observatorieträdgården och inte för Observatorieparken. I kapitel 1.1 kan man se bilden om hur den befintliga skylten där beskrivningen, det vill säga parkens namn tydligt syns. Frågan dök då upp varför man valt denna benämning? Hur man än försökte hitta svar, var det alltid namnet *Observatorieparken* som kom fram i både tryckt form som i Gustav Svanbergs bok och i sökmotorer, som exempelvis Länsstyrelsens hemsida, och inte *trädgård*.

I folkmun benämns Stadsträdgården som stadsparken, på samma sätt som Observatorieträdgården. Detta väcker frågan om Observatorieparken har liknande historisk bakgrund som Stadsträdgården. Särskilt intressant är varför Observatorieparken kallas för en trädgård. Det är möjligt att detta namn kan ha koppling till de äppelträd som fortfarande finns i parkens västra hörn. Vid anläggningen och den tidiga utformningen av Observatorieparken kan den ha haft en mer trädgårdslik karaktär med fruktträd och blommande buskar, snarare än att fungera som en traditionell park. Dessutom finns det potential att göra Observatorieträdgården mer attraktiv och populär genom att använda Stadsträdgården som förebild.

Det skulle också vara intressant att jämföra Observatorieparken i Uppsala med Observatorieparken i Lund då den sistnämnda är byggd under 1800-talets andra halva och också är byggnadsminnesförklarad.

Skötsel

Den skötselplanen jag fick tag på är tyvärr inte den nuvarande skötselplanen som Akademiska hus troligtvis följer, utan den som Statens fastighetsverk har sammanställt. Den ger en inblick i hur SFV har skött om parken och med största

sannolikhet tänkt sköta den framåt i tiden. Man börjar undra om dagens skötsel bidrar till att bevara parken i dess ursprungliga form eller om parken sköts som om det vore en park utan byggnadsminnesinventering? Det skulle också verkligen vara intressant att veta hur framtida planer ser ut? Finns det planer på att återställa exempelvis soluret eller kommer skötseln bestå av att bevara parken utifrån som det ser ut idag? Troligtvis skulle man få svar på en del av de frågorna utifrån den skötselplan som arbetarna till Akademiska hus följer idag i Observatorieparken.

Resultatet - Analysmetoden och historien

Att jobba med analysmetoden som fortfarande är i utvecklingen för att identifiera historiska värden visade sig vara både intressant och omfattande. Johansson (2011), författaren till rapporten själv skriver att från början var det tänkt att metoden skulle vara okomplicerad och användbar för många, utan att det skulle kräva djupare kompetens om ämnet. Tanken lämnades dock, eftersom kunskaper inom bland annat landskapsarkitekturhistoria och byggnadshistoria visade sig vara av större behov än vad det var tänkt innan. Utifrån det kunskapsbehovet som konstaterades för att kunna göra en bedömning, som är ur kulturhistorisk synpunkt trovärdig, uppstod min största utmaning under arbetets - och utvärderingens gång. Jag ifrågasatte om de fynden och likheterna som hittades är verkligen av kulturhistoriskt värde. Rapporten ger exempel på olika värden, men beskrivningen av metoden var enkel, vilket lämnade mycket upp till mig att tolka. Med en djupare kompetens inom ämnet hade jag kanske inte behövt tolka lika mycket, med instruktioner skulle då troligtvis ha uppfattats mer klara och tidliga.

Denna metod är dock nödvändig, utan användandet av metoden hade jag inte kunnat komma fram till resultatet som visar vilka kulturhistoriska värden Observatorieparken har, i och med att jag inte har någon tidigare erfarenhet av bedömningar och värderingar inom kulturhistoria, och inte heller någon expertis inom ämnet om landskapsarkitekturhistoria och stadsbyggnadshistoria. Exempelvis visste jag inte att det ligger ett värde utifrån ett samhällshistoriskt perspektiv i hur Observatoriet, men framför allt de mindre institutionsbyggnader som har byggts allteftersom i parken, representerar den utvecklingen som skedde av Uppsala universitet under 1800-talet. Utan ett platsbesök och en del historisk bakgrund skulle jag dock inte kunna fylla i tabellen och hitta exemplen. Exempelvis nämns soluret (Svanberg c:a 1880), vilket jag annars inte skulle ha letat efter eller tänkt tanken om att någon liknande formation till plantering skulle existera. Det visar också att Svanberg har haft en tanke om hur parken skulle kunna bli, antagligen av eget intresse för astronomi, ur pedagogisk synpunkt för elevernas skull eller kanske ville bara betona Observatoriet med en omgivning som speglar verksamheten. Tyvärr framkom det inte i hans syfte med planteringen i boken. Vidare, lönnallén och raden av granar är ytterligare exempel på information som visade sig vara nödvändiga för att jag skulle kunna fylla ut

tabellen. Informationen om dessa specifika trädplanteringar hittades bland annat på de historiska ritningar och fotografier som används i undersökningen. Därmed är det också med stor sannolikhet att jag på grund av brist på historisk dokumentation, har missat andra fynd som skulle kunnat ha hört till kulturhistorien.

För att erhålla ett mer tillförlitligt resultat skulle det vara av intresse att genomföra en fördjupad analys av de anteckningar som besvarats i Alvins kart- och bildsamling. Dessa anteckningar inkluderar både kvitton och ritningar relaterade till Observatoriet och dess park. En sådan fördjupning skulle innebära en omfattande undersökning av ämnet, men det skulle också vara mycket tidskrävande, då materialet i Alvin sträcker sig över en period mer än 40 år.

Det vore intressant att veta om analysmetoden har använts på flera parker och grönområden, på vilket sätt och med vilket resultat. I *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling* beskriver Johansson själv att det är av stort intresse att göra en uppföljning av utförda bedömningar där man använt metoden för att se hur det fungerat i olika sammanhang. Om analysmetoden har använts på någon liknande park, vad kom de fram till jämfört med denna analys? Även om analysmetoden var användbart för detta arbete, undrar man om det skulle ha fått ett tydligare eller mer omfattande resultat om metoden inte har varit i pilotstudie, utan varit färdigutvecklad och välbeprövad.

Referenser

Tryckta källor

- Bonnier A. C., Lundquist K. (1994). *Historiska parker och trädgårdar- ett arv att vårda och sköta*. Riksantikvarieämbetet. BGAB. Historiska parker och trädgårdar - ett arv att vårda och sköta (2022-11-03)
- Cazzani, A., Zerbi, C.M., Brumana, R. & Lobovikov-Katz, A. (2020). Raising awareness of the cultural, architectural, and perceptive values of historic gardens and related landscapes: panoramic cones and multi-temporal data. (2022-11-02)
- Flinck, M. (2013). *Historiska trädgårdar: Att bevara ett föränderligt kulturarv*. Stockholm: Carlsson bokförlag (2022-11-07)
- Franzén, E. (2010). *Låt staden grönska – klimatanpassning genom grönstruktur*. Boverket. Lenanders grafiska. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2010/lat-staden-gronska.pdf> (2022-11-29)
- Geijerstam, J. af (1998). *Miljön som minne: Att göra historien levande i kulturlandskapet*. Helsingborg: Skogs Boktryckeri (2022-11-23)
- Johansson, K. (2011). *Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en metodutveckling*. Byggnadshistorisk rapport. 2011:4. Edita. Kulturhistorisk bedömning av parker och grönområden – en ... (2022-11-23)
- Nolin, C. (1999). *Till stadsbornas nytta och förlustande. Den offentliga parken under 1800-talet*. Trydells tryckeri Till stadsbornas nytta och förlustande : Den offentliga parken i Sverige under 1800-talet (2025-03-20)
- Svanberg, G. (c:a 1880). Redovisning för en lång lefnad, Uppsala universitets årsskrift, del 1, 1949. Uppsala: N. V. E. Nordenmark (2023-11-02)

Webbaserade källor

- Enoksson, E. (2017). *Planera för gröna stråk!- hur kan gröna stråk bidra till en aktiv och hållbar stad?*. Landskapsarkitektprogrammet. SLU. [enoksson_v_171016.pdf](#) (2022-11-28)
- Horsell, Å. (2017). *Om historiska parker och trädgårdar*. Riksantikvarieämbetet. Om historiska parker och trädgårdar | Riksantikvarieämbetet (2022-11-25)
- Iselidh, A. (2020). *Se den tomma Ekonomikumparken från ovan*. SVT Nyheter. Se den tomma Ekonomikumparken från ovan | SVT Nyheter (2022-12-08)
- Johansson, A. (2021) *Användningen av Sveriges trädgårdar under 1800-talet*. Landskapsarkitektprogrammet. SLU. [johansson_a_210616.pdf](#) (2025-03-20)
- Kersti, L., Fröjmark, Svanström, K., Aspors, J. (2020) *Så inrättas ett statligt byggnadsminne*. Riksantikvarieämbetet. Så inrättas ett statligt byggnadsminne | Riksantikvarieämbetet (2022-11-25)

- Kulturdepartementet. (1988). *Kulturmiljölag*. Registreringskansliets rättsdatabaser. [Kulturmiljölag \(1988:950\) | Lagen.nu](#) (2022-11-02)
- Larsson, M. A. (1999) *Uppsala Observatorium*. Uppsala universitet. Konstvetenskapliga institutionen. [B-uppsats - Milosz A. Larsson](#) (2025-03-03)
- Länsstyrelsen Uppsala län (2010). Förklaring att Observatorieparken, Luthagen 62:4, Uppsala kommun och län övergått till byggnadsminneenligt lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. beslut dnr. 432-4734-10 showDokument.raa (2023-11-02)
- Länsstyrelsen Uppsala Län. (2022). *Observatorieparken*. Länsstyrelsen Uppsala Län. [Observatorieparken | Länsstyrelsen Uppsala](#) (2022-11-02)
- Miljösamverkan Sverige. (2010). *Biotopskydd – bråkiga begrepp*. Länsstyrelserna. [Biotopskydd - bråkiga begrepp\[1\].pdf](#) (2022-11-23)
- Riksantikvarieämbetet. (2017). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*. Riksantikvarieämbetet. [Definition av kulturarv och kulturmiljö | Riksantikvarieämbetet](#) (2025-03-08)
- Riksantikvarieämbetet. (u.å.) *Bebyggelseregistret*. Riksantikvarieämbetet. [Bebyggelseregistret \(BeBR\) - Riksantikvarieämbetet](#) (2022-11-23)
- Statens Fastighetsverk. (2015). *Parkvård i kulturmiljö*. SFV. [parkvård-i-kulturmiljö_sfv.pdf](#) (2022-11-25)
- Statens Fastighetsverk. (u.å.) *Skyddsbestämmelser*. SFV. [Skyddsbestämmelser | SFV](#) (2025-03-08)
- Stockholmskällan. (u.å.) *De första offentliga parkerna 1700-1850* Stockholms stad. [De första offentliga parkerna 1700–1850 - Stockholmskällan](#) (2025-03-20)
- Uppsala Kommun. (2014). Plankarta 4 – Kulturhistoriskt intressanta parker och promenader. Uppsala kommun. [parkplan-plankarta4-kulturhistoriskt-intressanta-parker-promenader.pdf](#) (2022-11-23)
- Uppsala universitet. (2023). *Uppsala universitets historia*. Uppsala universitet. [Historia - Uppsala universitet](#) (2025-03-08)
- Uppsala universitet. (2012). *Ahlgren Edblom Arkitekter*. Uppsala universitet. [Ahlgren Edblom Arkitekter - Uppsala Universitet](#) (2022-12-03)
- Uppsala universitet. (u.å.). History of astronomy in Uppsala. Uppsala universitet. [History of Astronomy in Uppsala](#) (2025-03-03)
- Åberg, Lundén, J. (2023). *Så var årets varlborg – se alla bilderna!*. Upsala Nya Tidning. [Så var årets valborg – se alla bilderna!](#) (2025-03-03)
- Åhlén I. (2013). *Träd fälldes i Observatorieparken*. Upsala Nya Tidning. Träd fälldes i Observatorieparken. (2023-01-03)

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Zsofia Kosztyu har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.